

DŽEMŠID - DŽEMŠO ŠARIĆ

Porodica Šarića je vrlo stara i ugledna mostarska kuća. Život u porodici je od davnina bio bezbrižan i udoban, sve dok nije, poslije prvog svjetskog rata, agrarna reforma radikalno zbrisala i izmijenila bazu ostatka feudalnih odnosa i feudalnog društva. Ta mjera je znatno izmijenila životne prilike u mnogim muslimanskim porodicama, neke potpuno pauperizovala. Takva sudbina je zadesila i porodicu Huseina Šarića, oca Džemšina. Izlaz se tražio u ma kakvom radu i zaposlenju. Konačno je Husagi Šariću uspjelo da se zaposli u mostarskom rudniku mrkog uglja. I za takvo zaposlenje je u tom vremenu trebala jaka intervencija i protekcija. Bilo je teško. Hljeb se zarađivoa mučno, ali se nije klonulo. Sreća je bila što je Nijaz (Niza), najstariji sin Husagin, rano završio bravarski zanat, pa se njegova pomoć porodici odmah osjetila.

Džemšo Šarić se rodio u Mostaru 15. marta 1912. godine. Osnovnu školu je završio među brankovačkom djecom. Iz djetinjstva je bio vrlo nježan, dobar učenik, ali slabog zdravlja, još slabije fizičke kondicije, pa su u porodici odlučili da je najbolje da se školuje i na taj način obezbijedi svoju egzistenciju. Uz pomoć svojih prijatelja, otac ga je poslao u šerijatsku gimnaziju u Sarajevo. Samo dvije godine su mogli tako izdržati. Treće godine se Džemšo upisao u treći razred mostarske gimnazije i u njoj učio sve do mature. U višim razredima gimnazije vidno je ispoljavao sklonost za književnost i jezike, posebno za francuski jezik. To su uočili njegovi profesori, pa su mu i oni poklanjali veću pažnju. Pored nastave u školi, Džemšo je sa svojim kolegama redovno posjećivao Francuski klub u Mostaru (smješten u tadašnjoj osnovnoj školi »Knjeginja Zorka« na Carini), u kome je, u to vrijeme, bio predsjednik dr Luka Ivanišević, Mostarac, Bran-kovčanin, Džemšin komšija i dugogodišnji pariški ljekar. Poslije tri-deset godina provedenih u Parizu, dr Ivanišević se vratio kući da posljednje godine života proživi u rodnom gradu. Bio je još u dobroj snazi, neobično vedar starac, uvijek raspoložen, kozer francuske škole, jako privržen đacima i omladini uopšte. Sa posjetiocima Kluba, odraslim i početnicima, namjerno je samo francuski govorio. Ulagao je sve svoje znanje i iskustvo da francuski jezik i kulturu približi svojim mladim prijateljima, da ih oduševi. Pošto sam i ja sa svojim kolegama redovno prisustvovao njegovim časovima, znam da je u tome imao vidnog uspjeha. Džemšo se oduševio. On je već u sedmom razredu gimnazije dosta dobro govorio francuski i definitivno se odlučio da će studirati francuski jezik i književnost. I nikad se nije pokolebao niti pokajao.

Pošto je položio maturu (1930), Džemšo se upisao kao redovan student na francusku grupu Filozofskog fakulteta u Beogradu. Po njegovim materijalnim prilikama ne bi mu to bilo moguće da nije bilo pomoći Gajreta u čijem je domu »Osman Đikić« dobio besplatno izdržavanje. A mi Mostarci smo imali dobre zagovornike u Upravnom odboru beogradskog Gajreta, u kome su, između ostalih, bili i Mostarci Hasan Rebac i Muhamed Čemalović (Beg).

Džemšo je studirao i davao instrukcije iz francuskog jezika, da poboljša svoj materijalni položaj. Kao dobar i zapažen student u svojoj grupi u dva navrata je u toku studija dobio jednokratnu stipendiju za usavršavanje jezika u Francuskoj i proveo više od pola godine, najprije u Lionu, zatim u Parizu. Ozbiljnih problema je imao sa oboljenjem kičme. Izgleda da je on tu boljku od malena nosio, pa se onda u momačkom dobu razbuktala. Bio je izbačen iz stroja i morao skoro godinu i po dana provesti na liječenju u sanatorijumu za koštanu tuberkulozu u Kraljevici. Ostao je i dalje osjetljiv i nježan, ali više raditi da obezbijedi kraj studija. Najprije je radio honorarno kao se, ipak, othrvao bolesti i opet nastavio studije. Sada je morao mnogo korepetitor u jednoj beogradskoj gimnaziji, a poslije je prešao u Osi-jek i bio vaspitač u jednom đačkom domu. Diplomirao je 1937. godine.

Poslije studija Džemšo se vratio u Mostar i čekao namještenje. Dugo je to trajalo. Na tu okolnost je, bez sumnje, uticala i činjenica što je molba za namještenje Ministarstvu dolazila iz jedne »komunističke« porodice. Naime, upravo te godine je njegov brat Nijaz, sa još nekolicinom mostarskih radnika, suđen i osuđen na godinu dana zatvora zbog komunističke djelatnosti. U tadašnjem građanskom društvu na takvu činjenicu se gledalo prijekim očima. Konačno, 1938. godine u proljeće, dobio je namještenje na nižoj gimnaziji u Boljevcu (Srbija). Da bi olakšao položaj porodici, sa sobom je poveo i mlađeg brata Hidajeta (Hidu). Bio je nezadovoljan s tim namještenjem, pa je svim silama radio na tom da se premjesti u drugo mjesto i na drugu školu.

U Boljevcu je ostao do školskih ferija, a onda je dobio premješ-taj u Državnu realnu gimnaziju u Podgorici (Titograd). To je bila sasvim drugačija situacija. Podgorička gimnazija je uvijek slovila kao napredna sredina, jedna od kula demokratskih i opoziciono ras-položenih nastavnika, sa vrlo živom buntovnom omladinom, sa jakom omladinskom organizacijom pod uticajem komunista i SKOJ-a. Ko-likogod je Džemšo, svojim nastavničkim autoritetom i vrlo solidnim stručnim znanjem, impresirao svoje đake, isto toliko je njihova mla-dost i revolucionarno raspoloženje uticalo na njegovo formiranje. Džemšo je mnogo toga bio ponio i sa studija u Beogradu. U svijest su mu se urezale i diskusije koje je vodio sa bratom Nijazom i njegovo iskreno uvjerenje da je izlaz iz društvene krize jedino u mijenjanju svijeta i odnosa u društvu. Džemšo je osjećao da Nijazovim stopama ide i njegov mlađi brat Ismet (Slobodan), koji se već isticao svojim borbenim stavom među mladim radnicima. Dobro se osjećao u Pod-gorici, ali je, ipak, (preko svojih i očevih prijatelja i poznanika) ra-dio na tom da dođe u Mostar. Poslije godinu dana službovanja u Pod-gorici, konačno mu je uspjelo da dobije premještaj za nastavnika Gimnazije u Mostaru. Sa novom godinom (1939/40) nastupio je na svoju novu dužnost u Mostaru.

Dolazak Džemše Šarića se primjetno osjetio u radu naprednih nastavnika mostarske Gimnazije. I mi u Biblioteci smo osjetili ne-gov dolazak, kao značajno pojačanje u radu i akcijama. Izabran je za čla-na Upravnog odbora Biblioteke, a osnovno zaduženje mu je bilo da posvećuje pažnju učenicima koji su, i pored zabrane, u velikom broju posjećivali Biblioteku i služili se knjižnicom. Uključen je u rad našeg aktiva i kružoka. On se sa svoje strane, opet, angažovao i u Stegu iz-vidača i planinki, u kome je skojevska organizacija imala jak uticaj. Uskoro smo mogli primijetiti da je bio sav u svom ambijentu. Na nje-govom uvijek razdraganom licu, na oduševljenju u radu, na raspolo-ženju u odmoru, osjećalo se da se u mostarskoj sredini preporodio. Zaboravio je na teško preležanu bolest, na udarce koji su pratili njegovu porodicu. Rad i oduševljenje u radu u društvu ispunjavali su cijelu njegovu ličnost.

Vrijeme je odmicalo, a naš rad u Biblioteci se sve više afirmisao u mostarskoj javnosti. Džemšo se više nego roditeljski brinuo za us-

pjeh i razvoj učenika, i ne samo onih kojima je bio razredni starješina. Postao je, u neku ruku, njihov zaštitnik. Mučila ga je, i ljutila, neodrživa činjenica što je postojala zabrana da učenici Gimnazije posjećuju Biblioteku i da se služe njenom knjižnicom. Oko toga se u nastavničkom savjetu obnovila žustra diskusija, stvorili su se tabori. Uz Džemšu su stajale mnoge kolege, napredni nastavnici i prijatelji Biblioteke kao Dušan i Ljubica Mučibabić, Dragica Krnić, Mara Zuber, Safet Krupić, Danilo Vukajlović. Svejedno, formalno je prevladala struja koja je podržavala stavove direktora i režim škole. U toj prepirci Džemšo je na sebe navukao i disciplinski kazneni postupak.

Nije ostalo samo na tome. Rad naprednih profesora u Gimnaziji, i sve šira i otvorenija aktivnost u raznim pravcima i raznim manifestacijama skojevske organizacije među školskom omladinom, zabrinjavala je režim Banovine Hrvatske. Policija je pratila ta kretanja i počela se otvoreno miješati u život škole. Počelo je zatvaranje i kažnjavanje pojedinih učenika koji su se svojim smjelim radom isticali. Poslije septembarskih događaja 1940. godine u Mostaru, i brutalnih represija prema radnicima, policija se svom oštrinom okrenula prema naprednim intelektualcima i školskoj omladini. Izvršila je iznenadni pretres u stanu nastavnice Dragice Krnić, pronašla izvještaj kompromitujući materijal i zatvorila je. Dragica se u svemu držala dostojanstveno i ništa nije priznala. U toj » aferi « opet se svojski angažovao šef policije dr Petar Budak. Na njenom saslušanju u policiji, i kod istražnog sudijske, najviše pitanja i pažnje je poklonjeno njenoj aktivnosti u Muslimanskoj narodnoj biblioteci u Mostaru i njenim vezama sa ljudima okupljenim oko Biblioteke. Pokrenut je i krivični postupak protiv Dragice, ali ga državni tužilac kod Suda za zaštitu države u Beogradu nije prihvatio. Dragica je puštena na slobodu, ali je odmah zatim brzojavno (23. 9. 1940) otpuštena iz banovinske službe.⁷⁰⁾ Uskoro je napustila Mostar i u njemu, svojim radom i ljudskim dostojanstvom, ostavila na sebe trajnu uspomenu.

Iznenadno je izvršen pretres i u stanu profesora Safeta Krupića, ali ništa nisu uspjeli pronaći. Pored svega toga je » zbog sumnje da se bavi političkim radom u Mostaru « premješten u Karlovac (Safet Krupić je u oktobru 1942. godine ubijen u Jasenovcu). Ubrzo iza toga iz Mostara je premještena i profesorica Mara Zuber. Na red je došao i Džemšo Šarić. Otpušten je iz službe (30. 9. 1940) kao » nepoželjan profesor u Banovini Hrvatskoj «.⁷¹⁾ Ovim udarima policije Biblioteka je izgubila vanredno vrijedne svoje saradnike i prijatelje, ali je zadržala svoju orijentaciju i nastavila sa radom.

Džemšo se nije pokolebao ni prestrašio. Kraće vrijeme je bio bez zaposlenja, a onda je postavljen za vaspitača u Gajretovom muškom domu u Mostaru. Sada je bio slobodniji i imao je vremena da se i samom sebi posvećuje. Poslije policijskih pogroma koje je policija

⁷⁰⁾ Vlajko Skiba — Na posljednjem ispitu, str. 63, Mostar, 1971.

⁷¹⁾ Isto — str. 36.

preduzela prema našim drugovima okupljenim oko Biblioteke, sada smo u cijelom ponašanju bili oprezniji. Nastojali smo da se sastajemo neprimijećeno u našem aktivu. Dule Mučibabić, Džemšo i ja činili smo jednu grupu. Sastajali smo se često, i to najviše u Džemšinom kabinetu u Đačkom domu. Lokacija je bila vrlo pogodna, a cijeli skup Kajtažovih kuća, sa dvije avlije i brojnim sobama, kao stvorena za povučeni i miran rad. Na dnevnom redu naših sastanaka nije bila uvijek samo politika i problematika borbe i sukobljavanja sa neprijateljem. Znali smo satima ostati u diskusijama o raznim društvenim pitanjima, o umjetnosti, književnosti i sl.

Džemšo je bio jedna tanana lirska priroda. Posebno je volio poeziju i bio zaljubljenik u Jesenjina. Njegove stihove je doživljavao ne samo kao umjetnički izraz jedne prefinjene i osobene lirike, nego je u njima osjećao i prepoznavao svoj vlastiti unutrašnji glas. Jesenjinove stihove je znao napamet i često recitovao:

*Najviše na svijetu
volim — proleće*

— — — — —
— — — — —
*Al' ono proleće,
koje ja volim,
Revolucijom velikom
ja ga nazivam!
Samo se njemu
patnički molim
i samo njega
čekam, dozivam.*

— — — — —
— — — — —
*Al' doći će vreme,
mila moja majko!
Doći će ono: s njim i nova vera!
Nismo se zalud
latili oružja:
jedan — topa
a drugi pera.*

Odlomci iz Jesenjinove pjesme »Odgovor«. ⁷²⁾

Sa okupacijom zemlje i uspostavljanjem ustaške vlasti i države Džemšo se osjećao duboko nesrećan, s nama zajedno, ali se to, čini mi se, na njemu nije primjećivalo. U takvom jednom raspoloženju smo se i rastali, i ne sanjajući o tom, posljednji put. Bila je srijeda, 18. juna 1941. godine. Ja sam se spremao da sutradan otputujem, na cijelu sedmicu, na službeno putovanje po planinskim pašnjacima kornjičkog i mostarskog sreza. Zato smo se sa Dulom dogovorili da se

⁷²⁾ Sergej Jesenjin — Isidora Dunkan — život — ljubav, str. 217, Beograd, 1979.

pred večer nađemo u Domu kod Džemše. Dugo smo ostali u raspravi o raznim pitanjima, o ratnim događajima, posebno o vijestima sa frontova (Hitlerova agresija na Francusku, otvoren ulazak Italije u rat i sl.). Ni po čemu nismo zaključivali da predstoji neposredan Hitlerov napad na Sovjetski Savez, da su na pomolu odsutni događaji, ali smo u »u zraku« čutili da se nešto krupno sprema. Mrak je bio potpuno pao na ulice Mostara kada se Dule s nama pozdravio i prvi izišao iz Doma. Džemšo i ja smo izišli zajedno na ulicu. Nije nam se išlo kući, pa smo još dugo po Carini šetali i razgovarali. U toj priči, u nastupu potpune drugarske otvorenosti, kao da se ispovijedao. Džemšo je rekao: »Znam sebe, ako bi nastala takva situacija i ako bi trebalo da se pred opasnošću sakrijem, čini mi se da ja to ne bih znao izvesti, mene bi sigurno uhvatili«. Skoro doslovice je tako rekao. Nisam mnogo pažnje poklanjao tim njegovim riječima, a izgledalo mi je da nema ni osnova za takvo njegovo meditiranje. Pošto nam je dosta bilo šetnje, sasvim obično smo se pozdravili i rastali pred Čišića sokakom na Carini.

Idućih nekoliko dana, poslije toga, pokazalo je da je to bio i naš posljednji sastanak i posljednji razgovor. Nikada poslije tog dana nisam više vidio ni Dulu ni Džemšu. Sutradan ja sam otputovao na Bitovnju planinu. Napad na Sovjetski Savez me je zatekao u Konjicu (22. juna). To je za mene bio dovoljan signal da se više ne vratim u Mostar. Dulu su, pred Vidovdan, ustaše na ulici uhapsile i na sam Vidovdan, sa još brojnim Mostarcima, Srbima i komunistima, bez suda i zakona ubili. Osjećajući opasnost, Džemšo se odmah iza tih događaja povukao iz Mostara na selo, na Bivolje Brdo, da se kod rođaka skloni. Još uvijek je olako shvatio svoju situaciju. Sve njegovo sakrivanje je bilo u tome što se uklonio iz Mostara. Vidao se po selu, vidjeli su ga seljaci iz tog kraja. Neko je to dojavio ustašama u Čapljini. Svega nekoliko dana poslije njegovog dolaska na Bivolje Brdo, došle su ustaše iz Čapljine i odvele ga na neko tobože saslušanje. Isti dan su ga ponovo doveli do kraške jame (Golubinke) na sredokrci između sela Pijesci i Bivolje Brdo, na smrt pretukli i polumrtvog u jamu bacili. Tih dana su mnogi seljaci, i rodoljubi, pod udarima ustaških maljeva i kundaka, našli smrt u toj jami i drugim jamama hercegovačkog krša. Bilo je to prvih dana mjeseca jula 1941. godine.

Nečuvenom i teškom smrću se ugasio život jednog divnog i plemenitog čovjeka. On je prvi iz njegove porodice izgubio život. Samo nekoliko dana kasnije ustaše su u Brezi (gdje je živio i radio) ubile njegovog mlađeg brata Ismeta (Slobodana), metalskog radnika, sekretara partijske organizacije u Brezi. Najmlađeg brata Hidajeta (Hidu), koji je kao učenik otišao u partizane odmah u početku ustanka, ubili su četnici u poznatim četničkim pučevima u Dramiševu 1942. godine. Najstariji od braće Šarića, Nijaz (Niza), istaknuti partijski radnik i robijaš, poginuo je u V neprijateljskoj ofanzivi kod Miljevine 1943. godine kao borac Desete hercegovačke narodnooslobodilačke udarne brigade. Potpuna tragedija jedne čestite i slobodarske mostarske porodice. »Za život — život su dali«.